

Bilaga 11. **Allmänt om forskningsansatser med kvalitativ metod**

REVIDERAD 2014

De kvalitativa forskningsmetoderna har under de senaste årtiondena utvecklats och vuxit till ett betydelsefullt alternativ inom forskningen. All kvalitativ forskning vilar på samma grund, men det finns flera olika forskningsansatser. Nedan följer exempel på några vanliga ansatser.

Grounded theory

Grounded theory används framför allt för att utveckla teorier om människors beteenden genom att analysera kvalitativa data. Metoden rymmer både induktion som innebär att formulera hypoteser utifrån specifika data, och deduktion som betyder att man drar specifika slutsatser utifrån hypoteser. Det är viktigt att minimera inflytandet från befintliga teorier och forskarens förutfattade meningar. Det ska finnas en öppenhet för vad som finns att upptäcka inom området, både vid insamling och vid analys av data.

Inom grounded theory kan man använda olika datainsamlingsmetoder, till exempel intervju, observation och dokument (dagböcker, brev m m). Vilken metod som ska användas behöver inte vara helt fastställt från början, utan kan utvecklas efterhand. Målet är att få ett rikt datamaterial och att analysen sker på ett systematiskt sätt. När man väljer deltagare använder man teoretiskt urval, vilket innebär att urvalet styrs av den fortgående analysen (idéer och koncept som visat sig relevanta för den framväxande teorin styr fortsatt urval).

Datainsamling, analys och att generera teori sker parallellt. När till exempel en intervju gjorts analyserar man den direkt. På så sätt väcks nya idéer som forskaren kan använda vid nästa intervju. Forskaren går hela tiden fram och tillbaka i sitt material för att kontrollera att denne inte har förbisett något.

Öppen kodning innebär att forskaren går igenom materialet och ger varje händelse eller fenomen en kod som klargör dess innebörd. Koder som har något gemensamt grupperas i kategorier. Kodningen innebär att kategorierna relateras till varandra endera axiellt eller horisontalt beroende på kodningssätt. Varje kategori specificeras i termer av de förhållanden som gav upphov till den. Selektiv kodning är när analysen leder fram till en huvudkategori som alla andra kategorier kan integreras i. Det är först när man har en huvudkategori som man söker litteratur relaterad till det centrala begreppet, alternativt till flera begrepp som relateras till varandra. Sedan analyserar man huvudkategorin.

Den konstant jämförande metoden är central inom grounded theory och innebär att ställa frågor och att jämföra. Nya och gamla koder jämförs för att urskilja likheter och skillnader.

Under analysens gång antecknar forskaren frågor, tankar och preliminära tolkningar om samband och relationer mellan kategorierna, så kallade memos. Anteckningarna kan till exempel innehålla diagram, matematiska formler, tabeller och flödesscheman.

Forskaren får inte välja ut data ur materialet för att det ska passa en på förhand vald teori eller valda begrepp. Den teori som utvecklas är antingen substantiv eller formell. Den substantiva teorin utvecklas för ett specifikt, empiriskt område, till exempel en sjukdomsgrupp. Formell teori är istället mer generell och kan till exempel omfatta begrepp som inte enbart är förknippade med en specifik diagnos eller sjukdomsupplevelse. Inom grounded theory ses teoriutveckling som en process som inte avslutas. En enskild studie kan därför vara ett steg i utvecklingen mot en mer omfattande teori [14,29].

Exempel B11.1 Studie med grounded theory som forskningsansats [11].

Forskaren ville undersöka hur personer med sena komplikationer av polio anpassar sina dagliga aktiviteter. För att få en heterogen grupp valde man deltagare med olika erfarenheter, kön, nuvarande ålder och ålder vid insjuknande.

Deltagarna i studien intervjuades baserat på en intervjuguide med en förteckning över frågeområden som intervjun borde innefatta. Inga färdiga frågor användes och frågeordningen anpassades för varje intervju. Under intervjuerna gjorde forskaren fältanteckningar. Intervjuerna kompletterades med ett frågeformulär för att beskriva undersökningsgruppen. Flera datainsamlingsmetoder möjliggör triangulering av data. Det innebär att flera datainsamlingsmetoder kombineras för att säkerställa samstämmighet. Det leder till ökad trovärdighet och en djupare förståelse av resultaten.

De utskrivna intervjutexterna lästes igenom för att få en helhetsbild av innehållet. Sen lästes rad för rad igenom med frågan ”vad händer/innebär det här?” i bakhuvudet. De fenomen som uppkom kodades (namngavs). Nästa steg var att ur det kodade materialet forma kategorier och subkategorier.

Eftersom copingstrategier var det centrala, fokuserade forskaren på kategorier som beskrev detta. Frågor som när, var, hur och varför ställdes för varje strategi. Med hjälp av frågorna fick man fram subkategorier.

Exemplet fortsätter på nästa sida

Exempel B11.1 fortsättning.

Enligt grounded theory ska materialet beskrivas i så få kategorier som möjligt. Därför gjorde forskaren ytterligare en ingående analys av vad som karakteriserade varje strategi. Det ledde till att strategierna sammanfattades i sex grupper. Analysen och sammanfattningen av strategierna ledde till ett centralt fenomen, huvudkategorin att ”behålla en balans i dagliga aktiviteter i nuet och i framtiden”. Forskaren fortsatte att arbeta med materialet på samma sätt och fick på så sätt fram ytterligare en huvudkategori med underliggande kategorier och subkategorier.

Fenomenologi

Fokus i fenomenologi ligger på människans medvetande och levda erfarenhet. Två begrepp är centrala: livsvärld (den värld som vi är förtrogna med genom våra levda erfarenheter, den finns där som ett sätt att förstå världen på före alla teoretiska förklaringar) och intentionalitet/riktadhet (medvetandet är alltid riktat mot något, en förnimmelse är alltid en förnimmelse av något).

Forskaren vill få intervjupersonerna att komma i kontakt med sina erfarenheter och formulera dem i ord. Forskaren kan använda fotografier eller film, be intervjupersonerna att föra dagbok, eller att berätta om händelser och situationer som berört dem. Denne kan också analysera till exempel brev, teckningar eller målningar.

Det är viktigt att forskaren kan uppfatta, föreställa sig och sätta sig in i den andres livsvärld. Det är också viktigt att ge intervjupersonerna tid att få kontakt med och reflektera över sina erfarenheter. För att fånga deltagarnas fortsatta reflektioner kan man använda återkommande intervjuer, seminarier eller fokusgrupper.

Förförståelsen är forskarens subjektiva forskningsperspektiv. Det är en förutsättning för att få syn på och utveckla ny kunskap och förståelse. Men det kan också bli ett hinder för att se det nya. Därför är det viktigt att reflektera över den egna subjektiviteten.

Ny kunskap bildas genom en växling mellan att analysera helheten i forskningsmaterialet, och de enskilda delarnas innebörder och relationer. Det går inte att reducera förståelsen av helheten till summan av delarna. Forskaren kan inte heller göra anspråk på att nå en definitiv eller ”sann” tolkning, utan man ska göra gällande att det är den mest troliga tolkningen som presenteras.

Exempel B11.2 Studie med fenomenologi som forskningsansats [11].

Det övergripande syftet med studien var att utveckla en förståelse för hur sjukgymnaster kan hjälpa människor med svårdefinierbara smärt- och stressproblem att återfå den förlorade hemmastaddheten i sin kropp.

Ett strategiskt urval gjordes av sjukgymnaster med lång erfarenhet inom problemområdet. Forskarna ville ha en variation av erfarenheter, för att få tillgång till olika aspekter av hur den sjukgymnastiska behandlingen kunde förstås.

Varje sjukgymnast filmades när han eller hon behandlade en patient. Filmerna analyserades och transkriberades (skrevs ut). Materialet användes som underlag för de djupintervjuer som gjordes med varje sjukgymnast. Genom att se varje film om och om igen framkom successivt nya saker.

Under djupintervjuerna tittade man först på filmen i sin helhet och sen i sekvenser medan sjukgymnasten intervjuades. Varje intervju skrevs ut och analyserades preliminärt innan nästa sjukgymnast intervjuades. På så sätt utvecklades nya teman som fördjupades i dialogerna med sjukgymnasterna under forskningsprocessens gång.

Det utskrivna intervjumaterialet analyserades och bearbetades i flera steg. Inledningsvis lästes materialet igenom för att få en känsla av helheten. Sen avgränsades meningsbärande enheter (mening(ar) som innehåller viktig information). De namngavs med ett tema beroende på innehåll. Materialet lästes sedan igenom en tredje gång då underteman specificerades. Slutligen gjordes ett flödesschema för att visualisera temana och undertemana.

Datamaterialet sammanställdes till detaljrika beskrivningar av relevanta data. I nästa steg tolkade forskaren och lyfte fram de bärande idéerna och meningsstrukturen i sjukgymnasternas förståelse.

Nästa steg var en analys av de bärande idéerna i sjukgymnasternas förståelse. Meningsbärande enheter och underliggande antaganden organiserades i en större helhet med centrala teman och underteman. Innebörden i materialet delades sen in i tre större, mer teoretiska kategorier.

Det sista steget i analysen bestod av en teoretisk tolkning av kropp, varande och mening. För att kunna värdera relevansen av tolkningen och resultaten utifrån ett praxisperspektiv diskuterades resultaten i en referensgrupp.

Fenomenografi

Fenomenografi är en metod som utvecklats inom pedagogisk forskning. Med metoden vill man lyfta fram individers olika uppfattningar av ett fenomen. Det främsta syftet är att urskilja olika aspekter av fenomenet. Det är viktigt att skilja på ”hur något är” och ”hur något uppfattas vara”. Den vanligaste datainsamlingsmetoden är intervjuer. [11]

Exempel B11.3 Studie med fenomenografi som forskningsansats [11].

Syftet med studien var att undersöka hur sjuksköterskor i arbetsledande ställning uppfattar munhälsa i allmänhet och vårdtagares munhälsa i synnerhet. I urvalet av informanter eftersträvade forskarna variation i kön, ålder, utbildning, yrkesår och geografisk spridning för att få så stor variation av uppfattningar som möjligt.

Intervjufrågorna var konstruerade med syfte att få informanterna att utveckla sina tankar kring munhälsa och dess betydelse, och att fånga deras oreflekterade uppfattning. Frågorna fick inte vara ledande, utan var av öppen karaktär, till exempel ”vad betyder munhälsa för dig?”. Forskaren var noga med att ställa frågorna på samma sätt till alla informanter. Efteråt skrevs intervjuerna ut ordagrant.

Forskaren läste intervjuerna flera gånger för att få ett helhetsintryck. Sen lästes varje intervju i detalj för att identifiera utsagor som beskrev hur sjuksköterskorna uppfattade munhälsa. Dessa utsagor jämfördes avseende likheter och olikheter och grupperades utifrån gemensamma drag. Efter ytterligare jämförelse, läsning och reflektion upptäcktes nya dimensioner. Uppfattningarna sammanställdes i beskrivningskategorier, och var relaterade till varandra genom att de innehöll olika uppfattningar om samma innehåll.

Att samma forskare genomförde samtliga intervjuer stärker datamaterialets trovärdighet. Men det fanns en risk för feltolkning eftersom forskaren inte själv skrev ut intervjuerna. För att undvika feltolkningar läste forskaren igenom intervjuerna samtidigt som hon lyssnade på bandupptagningarna.

Fenomenologisk hermeneutik

Fenomenologisk hermeneutik fokuserar på tolkning av intervjuer som text. Det som tolkas är inte erfarenheter i sig, utan den text som utgörs av de i intervjuerna konstruerade berättelserna. Forskaren strukturerar om texten för att hitta innebörder som ligger under ytan. Delar som har beröringspunkter med varandra förs ihop till större enheter. Intresset riktas mot levda erfarenheter, inte mot personen. [11]

Ansatsen bygger på metodstegen:

- Narrativa intervjuer – ett samtal där intervjupersonen fritt berättar om och reflekterar över levd erfarenhet och där intervjuaren och intervjupersonen tillsammans tar fram innebörden i fenomenet som ska studeras.
- Naiv läsning – en första ytlig tolkning som fångar en känsla av helheten.
- Strukturanalyser – undersökning av texten med avsikt att förklara vad den säger, eftersom en text kan ha flera dimensioner kan flera strukturanalyser behövas.
- Jämförelser och helhetstolkning – kritisk reflektion av författarnas förståelse, den naiva läsningen och strukturanalysen med avsikt att uppnå en innehållsrik förståelse av texten.

Exempel B11.4 Studie med fenomenologisk hermeneutik som forskningsansats [12].

I denna studie ville forskaren utforska beslutsprocesser vid äggdonationer. Målet var att undersöka både kvinnors incitament för att donera ägg och deras erfarenheter av att vara potentiella äggdonatorer. Typen av äggdonation som avses i studien är en så kallad egg sharing, vilket innebär att en donator som kan producera ägg men behöver provrörsbefruktning kan få fördelar såsom snabbare eller billigare fertilitetsbehandling om hon donerar ägg till en kvinna som inte kan producera ägg själv.

Ett opportunistiskt urval gjordes vid en fertilitetsklirik i Storbritannien mellan oktober 1999 och juni 2000. Intervjuer baserade på öppna frågor gjordes sedan med elva potentiella äggdonatorer genast efter den introducerande konsultationen på fertilitetskliniken. Intervjumetoden valdes för att uppmuntra kvinnorna att ge uttryck för sina intryck direkt efter första konsultationen, före det att kvinnorna hade tid att processera sina intryck. Intervjuerna varade i cirka 45 minuter och transkriberades sedan ord för ord inför analysen.

Analysen resulterade i sex teman om att donera ägg. Incitamenten för äggdonation var flerdimensionella och alla relaterade till varandra. Författaren drar slutsatsen att äggdonation kan ses som en markör för hopp. Författaren låter bland annat förstå att äggdonationen inte ska ses som en altruistisk handling, utan att handlingen är ett led i en överväldigad önskan att få barn i ett system där det råder resursbrist.

Kvalitativ innehållsanalys

Innehållsanalys innebär vanligen att forskaren genom upprepad läsning av en text identifierar meningsenheter som sedan kodas. Dessa sorteras sedan i kategorier genom att meningensenheter likheter och skillnader jämförs. Inget material får exkluderas

för att det saknas lämplig kategori. Inget material får heller falla mellan två kategorier, eller passa in i mer än en kategori [11].

Med hjälp av innehållsanalys kan forskaren dra slutsatser baserade på data och dess omgivning. Man vill till exempel öka kunskapen, ge nya insikter, visa på fakta. Syftet är att uppnå en innehållsrik och bred beskrivning av ett fenomen. Innehållsanalys är vanlig inom omvårdnad, psykiatri, geriatrik och folkhälsovetenskap. Man analyserar skriftlig, verbal eller visuell kommunikation.

Exempel B11.5 Studie med kvalitativ innehållsanalys som forskningsansats [11].

I en studie vars syfte var att belysa upplevelser av ensamhet bland de allra äldsta intervjuades 30 personer mellan 85 och 103 år. Eftersom upplevelsen av ensamhet kan variera från individ till individ, och eftersom kvalitativ innehållsanalys är lämplig om man vill göra en induktiv tematisering av data för att få en beskrivning, ansågs ansatsen lämplig för ändamålet.

Informanterna identifierades med hjälp av folkbokföringen. De som tillfrågades om deltagande tillhörde någon av åldersgrupperna 85 år, 90 år eller 95 år och över. De bodde inom ett definierat geografiskt område. Tematiska intervjuer gjordes och ingångsfrågan var om hur det är att vara gammal. Utöver denna fråga ställdes frågor om följande teman: ensamhet, den åldrande kroppen, viktiga livshändelser, upplevelse av tröst och upplevelse av mening. Intervjuerna utfördes i deltagarnas hem och gjordes av fyra forskare, samtliga med erfarenhet av arbete med äldre.

Analysen gjordes av två forskare. Hela texten lästes först igenom för att få en helhetsbild, sedan reflekterade forskarna tillsammans över textens huvudsakliga innehåll. Därefter delades texten in i två domäner, begränsningar och möjligheter. Sedan identifierades meningsenheter som kondenserades, abstraherades och benämndes med en kod. Koderna jämfördes sedan och kategoriserades till tio kategorier. Därefter formulerades ett tema som baseras på texten som helhet, de tio kategoriernas innehåll samt forskarnas känsla för det underliggande. Framväxt av tema kan ses som en process som pågår under hela analysarbetet och som står som ett sammanfattande resultat av studien.

Etnografi

Det antagande som styr etnografisk forskning är att varje grupp av människor som är tillsammans under en tidsperiod kommer att utveckla en kultur. Etnografisk forskning fokuserar på den kultur personer lever i. Den primära metoden inom etnografi är obser-

vation enligt antropologisk tradition. Det innebär ett intensivt fältarbete, i vilket forskaren fördjupar sig i kulturen som ska studeras.

Moderna antropologer använder sig av etnografiska metoder för att studera det moderna samhället och sociala problem såsom till exempel missbruk. Etnografer använder sig av metoder för deltagande observation och fältarbete. Men vad som gör metoden distinkt är att tolkning och applicering av fynden sker i ett kulturellt perspektiv [13].

Exempel B11.6 Studie med etnografi som forskningsansats [13].

Forskaren studerade patienter som för första gången drabbats av mental sjukdom för att undersöka hur deras livssituation påverkades. Detta gjordes genom att uppleva och identifiera processer inom mentalvården i Köpenhamn.

Forskaren deltog aktivt i vårdpersonalens möten. Genom informella samtal samlade forskaren information om deras bakgrund. Vårdpersonalen fick själva skriva ner tankar och observationer. Forskaren förde dagbok och kunde på så sätt hantera sina upplevelser och bevara ett kritiskt förhållningssätt till sin forskning. Eftersom forskaren inte delade patienternas upplevelser var det svårt att studera frågan utifrån deras perspektiv. Forskaren genomförde därför intervjuer med femton patienter. Intervjuerna bandades och transkriberades.

Varje patient intervjuades fem gånger under 2,5 år och sista intervjun genomfördes sex månader efter avslutad behandling. Detta gjorde att forskaren dels kunde anpassa frågorna efter vilken fas patienten befann sig i, dels kunde koppla samman ämnen som kom upp under en intervju med tidigare händelser.

Forskaren skickade ut enkäter till patienter och deras anhöriga samt genomförde fokusgruppintervjuer med frågor om behandling och vilket stöd de upplevde att de fick från vårdpersonalen. Vårdpersonalen fick skriva ner sina erfarenheter och delta i fokusgrupper. Dessutom observerade forskaren möten mellan patienter och deras vårdare, samt satt med vid terapigrupperns träffar. Allt insamlat material transkriberades, kodades och jämfördes över tid och mellan patienter. På så sätt kunde forskaren identifiera olika strukturer och processer inom mentalvården.

Hermeneutik

Hermeneutik handlar om tolkning och förståelse. I en empirisk studie är det viktigaste analysredskapet just tolkning. Tolkningar presenteras inte som sanningar mellan orsak och verkan, utan som nya och förhoppningsvis givande sätt att förstå känsloreaktioner, motiv för handlingar, tankemönster och andra meningsskapande mänskliga aktiviteter.

Syftet med den hermeneutiska tolkningen är att vinna en giltig och gemensam förståelse av en texts mening. Hermeneutik belyser dialogen som skapar de intervjutexter som ska tolkas, och klargör processen där intervjutexterna tolkas. Denna process kan uppfattas som en dialog eller ett samtal med texten.

Den hermeneutiska cirkeln är typisk för tolkning av mening. Tolkningen växer fram i en cirkulär rörelse mellan forskarens förförståelse och det insamlade materialet. Det leder till ny förståelse som blir förförståelse i kommande tolkningsansatser. En annan benämning är hermeneutisk spiral, eftersom man aldrig kan återgå till en föregående punkt. Förståelsen fördjupas hela tiden. En hermeneutisk texttolkningsprocess är i princip ändlös, men i praktiken upphör den när man kommit fram till en rimlig mening, en giltig enhetlig mening, som är fri från inre motsägelser [13].

Exempel B11.7 Studie med hermeneutisk forskningsansats [11].

Genom att intervjua patienter och närstående undersökte forskaren hur det är att vara beroende av omvårdnad på en akutmottagning. När samtliga intervjuer var genomförda transkriberade forskaren materialet och jämförde med sin egen förförståelse. Läsningen ledde till en preliminär bild av innebörden i materialet.

Därefter delades materialet in i teman och underteman som forskaren jämförde med den första preliminära bilden. Varje undertema lyftes ur sitt tema för att jämföras med varandra. Underteman med beröringspunkter bildade underlag för deltolkningar. Deltolkningarna validerades genom att forskaren kontrollerade dem mot data. Forskaren prövade olika tolkningsmöjligheter och gick hela tiden tillbaka till data för att se vilken tolkning som verkade mest rimlig och meningsfull i förhållande till studiens syfte.

På så sätt växte åtta deltolkningar fram. Exempel på teman är: ”hög medicinsk prioritering ökar tillfredsställelsen med omvårdnaden” och ”svaga grupper har svårt att göra sig hörda”.

Deltolkningarna jämfördes med varandra och tolkningar med samband fördes ihop till större enheter. Detta ledde till tre huvudspår: ”att upprätthålla värdighet genom att direkt eller indirekt ifrågasätta vårdarnas förhållningssätt”, ”att bibehålla sin egen värdighet genom att rikta besvikelsen mot ett annat håll” och ”att bibehålla sin egen värdighet genom att vara en ’duktig patient’”.

Till sist gjorde forskaren en huvudtolkning som lyfte fram underliggande mönster i hela materialet. Huvudtolkningen validerades genom att den förklarade samtliga deltolkningar.

Aktionsforskning

Aktionsforskning syftar till att lösa specifika problem inom till exempel en organisation eller ett samhälle. Generellt kopplas actionsforskning samman med handlingar som leder till förändring och utveckling. Det mest påfallande kännetecknet för actionsforskning är ett deltagarbaserat och interaktivt förhållningssätt. Detta innebär att alla deltagare, både forskare och praktiskt verksamma personer arbetar tillsammans. De bidrar båda till planering och genomförande av studien. Därför kan skillnaden mellan forskning och agerande bli suddig. Forskningsmetoderna tenderar att vara mindre systematiska, mer informella, och specifika för problemet, personerna eller organisationen som studeras.

Aktionsforskning kan användas i varierande sammanhang med många olika aktörer och i olika miljöer. Den används idag allt oftare inom vård och omsorg för att stimulera och utveckla olika verksamheter. Inom forskning relaterad till hälso- och sjukvård beskrivs actionsforskning på två olika sätt. Dels som ett sätt att utföra en studie, dels som en studie av själva forskningsprocessen. Dessa två sätt kan komplettera varandra.

Klassisk actionsforskning utförs cykliskt i fyra stadier: 1) planering utifrån tankar och erfarenheter, 2) planerade aktioner genomförs, 3) aktioner följs av fältobservation och datainsamling, och 4) resultaten blir föremål för reflektion, planering, utvärdering och uppföljning, vilket leder till nya frågor som i sin tur leder till nya aktioner. Det kan vara en tanke eller en idé som uppstår inom en personalgrupp. Tanken förs vidare till en forskare som kan medverka i förändringsprocessen och undersöka hur den påverkar de som medverkar i studien. Oberoende av den struktur som processen får utgörs kärnan alltid av människor som har en gemensam önskan om att lösa ett problem eller förbättra en situation.

Det som talar för actionsforskning är först och främst möjligheten att forska inom en praktisk verklighet, där både forskaren och deltagarna är aktiva under forskningsprocessen. Annat som talar för actionsforskning är att den kritiskt och öppet granskar en praktisk verksamhet och strävar efter förbättring, utveckling och ny förståelse. Genom det kooperativa arbetssättet utvecklas praktiken och kunskapen.

Kritik som talar mot undervisningsbaserad actionsforskning är att trovärdigheten för forskningsprocessen och -resultaten blir lidande när actionsforskaren samtidigt fungerar som både forskare och lärare. Eftersom forskningen bedrivs inom en verksamhet blir resultaten svåra att överföra till andra verksamheter. Vidare kritiseras actionsforskning emellanåt för bristande teoriutveckling och dålig dokumentering av forskningsprocessen [13].

Exempel B11.8 Studie med aktionsforskning som forskningsansats [13].

Syftet var att arbeta fram och att införa en lämplig modell för handledning av vårdpersonal inom kriminalvården. Inledningsvis fanns ett stort motstånd mot projektet från vårdpersonalens sida som kände sig övervakade och osäkra på vad forskarna skulle göra med informationen de samlade in. Forskarna var därför noga med att tydliggöra syftet med projektet och vilken roll de själva hade i gruppen.

Fem anstalter deltog i projektet och lämpliga medarbetare föreslogs bli handledare. Bakgrundsinformation om de blivande handledarna samlades in via ett frågeformulär. Sedan intervjuades de blivande handledarna. Man använde semistrukturerade intervjuer, vilket innebär att alla intervjuer innehöll samma frågor ställda i samma ordningsföljd, men olika följdfrågor var tillåtna.

Både forskare och handledare förde dagbok under projektets gång. Dessa analyserades tillsammans med materialet från intervjuerna och man identifierade tre teman: ”hinder för praxis”, ”utbildningsfrågor” och ”motstånd mot förändring”.

Forskarna var hela tiden medvetna om sin egen roll i projektet och jobbade därför tillsammans med deltagarna. Med de tre temana som grund diskuterade man den nuvarande situationen och identifierade konsekvenser av att införa förändringar. Gemensamt utarbetade man rekommendationer för införande av handledning och för det fortsatta arbetet inom vårdpersonalens arbetsgrupp.

Aktionsforskning jämfört med kvalitetsutveckling

Aktionsforskning jämförs ofta med kvalitetsutveckling/kvalitetssäkring, men det finns flera skillnader mellan dessa båda metoder. Nedan beskriver vi några.

Aktionsforskning initieras vanligen av ett gemensamt problem som har identifierats av en social grupp. Problemet kan vara oklart och obestämt och förändras genom cykeln, så att vad som i början tycktes vara problemet kan bli ett helt annat problem på slutet. I kvalitetsutvecklingsprojekt är däremot oftast problemet klart definierat och förblir i fokus under hela processen. I planeringsfasen utgår aktionsforskning från ett kritiskt medvetet agerande, medan kvalitetssäkring i denna fas innebär övervakning och insamling av data.

Resultaten från ett kvalitetsutvecklingsprojekt kan antingen visa förbättrade jämförelsemetoder eller förbättrad kvalitet på en tjänst. Kvalitetssäkring tenderar att resultera i förbättrade standardiserade arbetsrutiner inom en organisation. Aktionsforskningens resultat bidrar till teoriutveckling av antingen nya teorier, eller till vidareutveckling av

en befintlig teori. Generellt sett resulterar aktionsforskning främst i förbättrade arbetsvillkor och sociala villkor för gruppmedlemmarna.

För att aktionsforskning ska anses vara framgångsrik måste åtgärder och kunskapsutveckling ske. I kvalitetsutveckling kan cyklerna förbli statiska över tiden och måste inte innebära några åtgärder. I allmänhet har kvalitetsutveckling en mycket styvare struktur för slutförandet av projektet, i motsats till aktionsforskning som är flexibel och möjliggör kontinuerlig översyn.

Narrativ metod

Narrativ metod är lämplig att använda om man vill öka kunskapen kring mening och mönster i personers berättelser om sig själva och sina liv. Det finns inte en enskild narrativ analysmetod, utan flera kompletterande metoder som alla bygger på den filosofiska och teoretiska grundvalen att mänsklig förståelse har en narrativ form. Här följer några exempel på narrativ dataanalys [11].

Helheten behålls i berättelsen

Forskaren strävar efter att se vad som karakteriserar berättelsen som helhet. I en studie om pensionering med fokus på förändring av dagliga aktiviteter och aktivitetsmönster intervjuades tolv personer tre gånger. Intervjuerna bestod av öppna frågor av typen ”berätta hur en vanlig dag ser ut för dig idag”. Analysmetoden var att behålla berättelserna som helhet och att analysera grundläggande narrativa kännetecken, såsom riktning, struktur, intrig och vändpunkt. Resultaten av analysen visade att det starkaste narrativa kännetecknet var skillnader i struktur.

Först kategorisera för att sen tolka utifrån narrativa utgångspunkter

I ett första steg analyseras och systematiseras materialet med hjälp av en kvalitativ kategoriserande och tematiserande metod, till exempel konstant jämförande metod eller kvalitativ innehållsanalys. Datamaterialet kategoriseras sen i huvud- och underkategorier. Därefter följer tolkning av kategorierna utifrån narrativ teori. Kategorierna sätts in i en teoretisk referensram och bildar en helhet.

Förstå händelser utifrån narrativa utgångspunkter

Denna metod kan användas för att förstå både konkreta händelser och olika processer. Exempelvis kan man undersöka vad som händer i en behandlingssituation genom att försöka förstå om/hur enskilda händelser kan kopplas till och integreras i den större livsberättelsen för klienten. Flera etnografiska studier av behandlingssituationer med arbetsterapeutisk rehabilitering har använt sig av narrativ ansats som bas för förståelse.

Exempel B11.9 Studie med narrativ metod som forskningsansats [11].

I en studie som syftade till att undersöka vägen ur missbruk och hemlöshet ur ett aktivitetsperspektiv samlades data in med hjälp av narrativa intervjuer med två före detta hemlösa kvinnor. Intervjuguiden bestod av öppna frågor för att fånga informanternas berättelser. Forskaren ställde följdfrågor för att uppmuntra berättaren och för att säkerställa att alla områden som intervjuguiden tog upp behandlades.

Analysen inleddes med hjälp av konstant jämförande analysmetod. Data analyserades i olika steg för att sen jämföras med den transkriberade intervjun. Efter det tolkades materialet baserat på narrativ teori vilket innebar att materialet lästes igenom flera gånger för att få en överblick över helheten. Sen utfördes analysen i fyra steg.

Först kodades allt material baserat på intervjutexten. Koderna delades in i kategorier. Exempelvis ordnades koderna ”sociala kontakter utanför knarkgänget” och ”knark som vår lilla hemlighet” in under kategorin ”dubbelliv”. Steg två bestod av en jämförelse av koder och kategorier, både med varandra och med originalmaterialet för att identifiera övergripande mönster som kunde fläta ihop koder och kategorier till nya teman. Varje intervju tematiserades separat.

I det tredje steget sammanfördes intervjuerna genom att alla teman, kategorier och koder jämfördes, både med varandra och med originaldata. Med hjälp av denna jämförande process identifierades gemensamma teman som täckte båda intervjuerna, till exempel ”hemlöshet är ett aktivitetsmönster”. För att få en bild av det övergripande sammanhanget i informanternas berättelser tolkades de gemensamma temana i det sista steget av analysen.

Diskursanalys

Diskursbegreppet är omstritt och inte helt entydigt och begreppet definieras olika både gällande vad begreppet omfattar och vad diskurser anses ha för betydelse. En definition av diskursbegreppet är: *”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)”* [30].

Diskursanalys är en metod för att kritiskt läsa texter. Forskaren söker kunskap om hur och varför språket används som det gör. Meningar och mönster analyseras. Diskursanalysens funktion är att identifiera och beskriva diskurser. Det som kännetecknar diskursanalysen är att den behandlar texter som data. Diskursanalysens mål är inte att klarlägga vad människor egentligen menar eller hur saker och ting egentligen är, eftersom den socialkonstruktivistiska tanke som diskursanalysen bygger på menar att detta ”egentligen” inte existerar. Det enda som verkligen existerar är språket, och hur detta representerar världen. Därför är språket en konstruktion, och det enda vi kan studera är just hur olika begrepp eller diskurser är konstruerade [30].

Referenser

Se Kapitel 8.